

Murterska čakavština u poeziji Ive Šikića Balare

Juraga, Antea

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:864281>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**EUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Antea Juraga

**Murterska čakavština u poeziji
Ive Šikića Balare**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Antea Juraga
Matični broj: 0009069670

Murterska čakavština u poeziji Ive Šikića Balare

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Informatika

Mentor: prof. dr. sc. Silvana Vranić

Rijeka, 15. rujna 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova Murterska čakavština
u poeziji Ive Šikića Bolare
izradio/la samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Silvana Vronić.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u završnom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezao/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Antea Juraga

Potpis

[Signature]

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Geografski položaj otoka Murtera i odraz na jezik.....	3
2.1. Kako su Murterini provodili svoje <i>Trudne dane</i>	4
3. Ive Šikić Balara.....	6
3.1. Balarino pjesništvo.....	6
3.1.1. Razgovor sa zbirkom <i>Trudni dan</i>	7
4. O govoru Murtera kroz Balarino pjesništvo	10
4.1. Fonologija	11
4.1.1. Vokalizam.....	11
4.1.2. Prozodijski sustav	13
4.1.3. Konsonantizam.....	19
4.2. Morfologija	22
4.2.1. Promjenjive vrste riječi.....	22
4.2.2. Nepromjenjive vrste riječi	25
4.3. Leksik.....	26
5. Zaključak	28
6. Sažetak.....	30
7. Literatura.....	31
8. Prilozi.....	33

1. Uvod

Ispunivši prisutnost svojom skromnom naravi, 60-ih godina prošloga stoljeća, Ivu Šikića Balaru upoznala je javnost. Iako nije poznavao čakavsko pjesništvo, možemo ga smatrati najizvornijim pjesnikom murterskoga, dakle čakavskoga kraja. I njegovo bi stvaralaštvo mogla oslikati misao čakavskoga pjesnika i znanstvenika Milorada Stojevića: „Moji učitelji nisu ni Pol Verlen, ni Rilke, ni Fjord itd., nego dva-tri grebena, nebo, sunce i more“¹ (Stojević, 1987; 286).

S obzirom na nevelik broj pjesnika na tome području, Ive Šikić Balara otvorio je put slobodi emancipacije, istaknuo pjesničku riječ i prije svega pokazao brigu za svoj materinski jezik koji čuva svoju starinu, ali koji i postupno gubi svoj oblik zbog sociolingvističkih utjecaja².

Ive Šikić Balara zanimljiv je i kao pjesnik i kao čovjek, no u ovomu nas radu zanima jezik njegovih pjesama. Ma koliko tražio sebe čitavoga života, oko svojega se jezika nikada nije kolebao – svojim se idiomom uvijek znao izraziti, pa čak i u naizgled bezizlaznim situacijama. Uz želju za što većom prisnošću s autorom i empatijskim³ uranjanjem u dijalektološku tematiku, u radu će se pratiti jezične značajke pjesama Ive Šikića Balare prema kriterijima čakavskoga narječja, kojima se određuje pripadnost pojedinoga čakavskoga govora višem sustavu, s ciljem ne samo utvrđivanja značajki murterskoga govora nego i uspoređivanja murterskoga govora u njegovim pjesmama iz sredine i druge polovice 20. st. s današnjim stanjem, kao i s nekim ostalim govorima čakavskoga narječja⁴. Dakle, prije svega, zadatak

¹ Citirajući M. Feldmanna, A. Cettinea, u: PSHK, knjiga 104, Zora – MH, Zagreb 1965.

² Odnosi se na posljednje pjesme u zbirci.

³ Vođena „posebnim emocijama“, baš kao što J. Lisac kaže u svom *Proslovu Čakavskoga narječja* (Lisac, 2009; 7).

⁴ Jer podudarnosti i nepodudarnosti jezičnih značajki omogućuju prodiranje u genezu razumijevanja idioma i njegove uklopljenosti u dijalekte, pa onda i u narječja.

je ovoga rada – temeljna jezična analiza Balarinih pjesama na fonološkoj i morfološkoj razini, uz napomene o elementima leksičke razine.

2. Geografski položaj otoka Murtera i odraz na jezik

Ondje „gdje nikada nije tijesno“, na sjeverozapadnome dijelu šibenskog arhipelaga, smjestio se i otok Murter, najveći među otocima. Očito je tijesno jedino bilo u Tisnome⁵, no to ga nije spriječilo da funkcionalno povezuje otok s kopnom⁶. Pored Tisnoga nalaze se Jezera, Betina i najveće i najnapučenije⁷ mjesto – Murter. Spomenuta četiri mjesta čine istoimeni otok. Murter gleda prema sjeverozapadu, pa će biti zanimljivo provjeriti postoje li neke osobitosti murterskoga govora koje su karakteristične za sjeverozapadnu čakavštinu.

Od prvoga doseljenja Hrvata (8. st.) otok je dobio ime *Srimač*, a od početka 14. st., s konačnom potvrdom u 18. st., naziv otoka jednak je današnjemu.⁸ Ništa nije nastalo odjednom, pa tako ni Murter, ali da „su lipo rišili raspored putov i ulic“ (Skračić, 2006; 211), u to nema sumnje. Otok je poviješću vezan uz Šibenik⁹, a ta veza ni danas nije naklonjena popuštanju. Štoviše, veza ne popušta ni u jeziku: „Pučanstvo šibenskih otoka u stalnom je doticaju sa štokavskim kopnom, osobito s gradom Šibenikom, pa u čakavštini ovoga otočja zapažamo golemo ispreplitanje starih čakavskih i novoštokavskih govora“ (Šimunović, 2011; 151), o čemu više u nastavku. Osim Šibeniku, Murterini veliku pozornost pridaju

⁵ Tisno je dobilo ime po tijesnom morskom prolazu koje dijeli otok od kopna. Prema geografskome položaju, uz njega, Murter se nalazi na sjeverozapadu, Betina na sjeveroistoku, a Jezera na jugu (Juraga, 2010; 5).

⁶ Naime, Tisno zahvaća dio kopna i dio otoka koji je povezan prepoznatljivim plavim mostom.

⁷ Početkom 21. st. na otoku živi oko 4500 stanovnika (2000 u Murteru, 700 u Betini, 1000 u Tisnome i 800 u Jezerima) (Juraga, 2010; 10).

⁸ Od pomorskih karata u 14. st. s oblicima: *Muraie*, *Mortura*, *Mortaro* i *Morter* došlo je do hrvatske verzije romanskoga naziva: *Murter* (Juraga, 2010; 6).

⁹ Naime krajem 13. st. šibenska i zadarska komuna raspravljale su o gospodarstvu na otoku Murteru da bi na kraju otok ipak pripao Šibenskoj biskupiji, a šibensko općinsko vijeće zasadilo je otok vinovom lozom, po čemu je i danas poznat (Juraga, 2010; 7).

Kornatima¹⁰ – mjestu koje ih „drži budnima“, međutim danas najviše zbog turizma, ali ne jenjavaju ni primarni razlozi poput ribarstva, gospodarstva, poljodjelstva i sl.

2.1. Kako su Murterini provodili svoje *Trudne dane*

Ako je suditi po mukotrpnom radu i životu Murterina, onda je posve jasan tmuran ton Balarine pjesme, suzbijen blagom svjetlošću trenutne radosti pospremljene u srcu, nevidljiv na prvi pogled jer je skriven u pjesnikovoj duši. U žaljenu da je nešto moglo biti bolje, plodnije, u dubini pojedinih stihova osjeća se žal zbog jalovosti. I baš kao što u pjesmi Balara kaže: „*Svàki ìma svôga pòsla dòma*“¹¹, dok se prilazi otoku, tako se i čini. Čini se da je svatko upao u svoju kolotečinu i da će teško izaći iz konzervativizma (odnosi se na starije stanovništvo), no kad je u pitanju jezik, situaciju mijenja utjecaj štokavskih govora s kopna (Juraga, 2004; 253).

Poljoprivreda i ribarenje bile su dvije glavne djelatnosti otočana. Žena je radila u i oko kuće, a kada nije bila ondje, radila je *ù poju*. Muškarac bi se uhvatio ribarenja i svega onoga što vežemo uz brod i alat dok bi se djeca igrala i usvajala sve što su vidjela od roditelja. Inače, živjelo se strogo tradicionalno.¹² Danas se taj mediteranski mentalitet nije bitno promijenio,

¹⁰ M. Skračić u: Murter – naše malo misto: „Murterini su čuveni Kurnatari i skoro cili Kurnat je murterski“ (Skračić, 2006; 216).

¹¹ „Bome radilo se i crncilo uvek, a jopet je bilo najviše glada, golotinje i bosotinje“, zapisao je M. Skračić u autobiografskome zapisu (Skračić, 2006; 227). Iako su Dalmatinci, radili su jer se moralo raditi. Nekoliko ih je otišlo u svijet, međutim jednako su prošli kao i oni koji su propustili prvi vlak – morali su se vratiti i ostati na svojoj zemlji.

¹² Pored ovih sažetih opisa, Skračić je o svome mjestu zapisao ovako: „E lipi je naš Murter, imamo sinpatečni, veseli i gostojubivi svit, ki voli pismu, provod i igru. Unda imamo naše lipo i čisto more, pa noliko pustih sik i škoji u Kurnati (...) Zatin naše lipe vale ispo škoja, samo žaló i sabun, i kad se dodadu

kao što ni tradiciju nisu odbacili, bez obzira na modernizaciju i globalizaciju.

Vinci, Modrave i Vranjsko jezero, pa škoji sazorca Murtera i plus tomu most u Tisnomu, ki nas veziva sa cilin svitun, e pa ja mislin da to nema na voj našoj planeti.“ (Skračić, 2006; 269).

3. Ive Šikić Balara

Ive Šikić Balara rođen je 1931. godine u Murteru na istoimenome otoku, gdje živi i danas. Na iznenađenje sumještana, postolarski zanat i težak životni put s *lašunŭn i motŭkun* iznjedrio je pjesnika Ivu Šikića Balaru. Odjednom je zasjao poput tihe zvijezde i ponudio je svoju „pjesničku riječ koja je *šiknula iz tmine* (T. Ujević) iz nutrine, nenadano i neobjašnjivo“ (Juraga, 2007; 189).

Važno je spomenuti da se Ive Šikić Balara okušao i kao kazališni amater, pa je tako objavio pučku komediju *Na rivi* (1958)¹³. Nadalje, okušao se i kao zidar i kao ugostitelj, a nebrojeno je puta pokušao slikarskim tehnikama izvući obrise nekoga drugoga svijeta pronalazeći motive u ovom, njegovom i našem svijetu. Biti postolar, slikar ili pjesnik, svejedno je ako znamo da je svima potrebna „mala prostorija, u prizemlju obiteljske kuće“¹⁴.

Ive Šikić Balara nije pjesnik koji se želi istaknuti, već nam pruža riječi kojima nas poziva da se na trenutak zaustavimo u vremenu i uživamo u ljepoti „onoga kako je nekada bilo“ bez obzira na živu suvremenost koja ne usporava.

3.1. Balarino pjesništvo

Uz pučku komediju *Na rivi* (tiskanu 1979.), objavljene su pjesme prvi put tiskane 1966. godine u skromnoj knjižici s jednostavnim naslovom *Pisme*, a 2004. Ogranak Matice hrvatske u Murteru objavio je proširenu i dopunjenu zbirku *Trudni dan*.

¹³ Riječ je o komediji u tri čina o murterskom življenju dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća.

¹⁴ Iz predgovora Ive Nadova Jurage (Balara, 2004; 8).

Zanimljiva je činjenica da su Balaru opsjedale riječi („roje se i zuje u pamćenju“ (Balara, 2004; 153)) sve dok ga nije oslobodilo pjesništvo. Čak je imao i rukopise murterskih riječi,¹⁵ što svjedoči o njegovu poimanju važnosti materinskoga jezika. Tomu u prilog ide i njegovo žaljenje za vremenom djetinjstva, a citat koji uvelike pomaže u razumijevanju pjesnikove semantike u umjetnosti potvrđuje kako je tada živio čovjek s Murtera: „...živio je stotinama godina istim trudnim životom: za nešto ulja, vina, za malo kruha žitovca, za što više suhih smokava...“. U tomu strahu od neimaštine imao je sluha za iskrenost, ironiju, kolorit s nijansama sipina crnila, znao je od svega stvoriti pozornicu (otuda smisao za dramsko) i u svemu tome znao je uhvatiti trenutak vrijedan pamćenja u trudnome danu, danu nabreklom težačkim poslom „od jutra do večeri, od mraka do mraka“ (Balara, 2004; 172). Sve je to komprimirao u izrazu¹⁶, u koji može prodrijeti samo onaj koji se potruži spoznati i njihovu semantiku.

3.1.1. Razgovor sa zbirkom *Trudni dan*

Naslov zbirke *Trudni dan* zanimljiv je i s filozofskoga stanovišta, međutim da bi se donijeli pravovaljani zaključci, treba doprijeti do semantičke srži svih pedeset pjesama i jedne poeme (naslovljene kao i zbirka) koja svojom puninom zaokružuje i predstavlja krunu cijele zbirke. Vratimo se stoljeće unatrag i pokušajmo zamisliti što bi to moglo dupkom ispuniti dan kad je već „na ludru¹⁷ bilo još trudnije“!¹⁸ Može li trudnije od toga? Jedno je sigurno – ako se nije dogodilo u zbilji, onda se dogodilo u umjetnosti (u pjesnikovoj mašti. Svaka je pjesma jedna priča, bilo da je riječ

¹⁵ Zbirka je upotpunjena upravo tim rukopisima.

¹⁶ „Škrt je taj izraz kao što je škrt zemlja koju su njegovi likovi obrađivali“ (Juraga, 2007; 189).

¹⁷ *Lûdar* je vrsta ribolova koji se koristi za ulov najkvalitetnije ribe (Juraga, 2010; 154).

¹⁸ (Skračić, 2006; 229)

o *Maslini, Didovu lašunu, Geićevim vratima, Humaru, Kominu i napi, Našoj lađi, Mari Paroni, Stipinu kabaniću, Staroj jubavi, Šebinu brku ili Trudnome danu*. Kao polazišnu pjesmu V. Skračić uzima *Geićeva vrata* jer se na tim vratima nenadano pojavila žuta kvaka koja nam otvara Balarin svijet – ondje gdje je *vītar* pomeo prašinu. Taj svijet odiše vlasnikovom nenametljivošću, ali isplati se potražiti svaki trenutak koji nam je protekao u djetinjstvu. Prema mišljenju M. Šicela, dijalektalnu ćemo poeziju shvatiti kao „vraćanje vlastitom ishodništvu, vraćanje vlastitom autohtonom jeziku“¹⁹ i tu ne ćemo pogriješiti. Idemo li „iz jazika ditinstva / u ditinstvo jazika“²⁰, važnost je povratka svakako neupitna. I reče Balarin prijatelj Skračić: „domaća rič, naš ča i naš kraj“²¹, a ne voljeti jedno od toga, ne može biti drugo nego grijeh.

Balarino je djetinjstvo pospremljeno u sjećanje do konca pedesetih godina prošloga stoljeća, a sada ih samo prati kao i njegovi čitatelji – kroz slike tih sjećanja²². Stoga glavnu poemu možemo objasniti ovako: riječ je o slikovitoj svakodnevicu koja odiše tradicijom, etnografskom²³ upotpunjenošću i čija zaokruženost (prikazan je „radni dan jedne obitelji“ (Balara, 2004; 175)) nudi vizualnost i auditivnost jednoga običnoga dana, jedne obične obitelji, jedne obične radnje.

Distinkcija *Danas i Sada* lako je uočljiva zahvaljujući onima koji su proživjeli takvo djetinjstvo, koji drugima pružaju fotografski album s mnogo šifriranih prepreka u savladavanju jezika. Upravo iz te distinkcije može se iznjedriti zanimljiva konstelacija, odnosno „kolebanje između

¹⁹ Pri citiranju M. Šicela: Književnost moderne, str. 282 (Stojević, 1987; 296).

²⁰ Pri citiranju T. Petrasova Marovića: Trgoriski tepih, III Pjesma od spolija, u: Premještanja, Studentski centar, Zagreb 1972; 59 (Stojević, 1987; 265).

²¹ U *Pogovoru* V. Skračića (Balara, 2004; 183).

²² Skračić taj Balarin memorijski prostor naziva *sumračni muzej*, vjerojatno zbog svoje slikovitosti (Balara, 2004; 151).

²³ Npr. *nāpa* ('kredenca i ormar'), stari *bruncîn, motika*...

dominirajućeg *što* i izvornog *ča*“ (Balara, 2004; 162). U tom kontekstu, riječ *će* *distinkcija* bolje zamijeniti riječ *supstitucija*²⁴. Zaokružimo li središnji Jadran, tako nije samo na Murteru (uz Jezera kao izuzetak), tako je na primjer u Šibeniku i njegovoj okolini, u Pirovcu, na Pagu (Dinjiška, Vlašići i Povljana), pa je prema tome s povijesnog aspekta posve razumljiv takav tijek razvoja.

²⁴ Koliko god more bilo čvršće od kopna, stanovnici otočnoga mjesta samo su pronašli zamjenu koja možda nije donijela boljitak, ali kako ni rijeci koja teče ne možemo promijeniti smjer kretanja, tako ni jeziku smjer djelovanja (uporabe određenih oblika riječi).

4. O govoru Murtera kroz Balarino pjesništvo

Prema dosadašnjim istraživanjima²⁵, nesumnjivo je da govor Murtera pripada južnočakavskom ikavskom dijalektu čakavskoga narječja²⁶. J. Lisac ponudio je klasifikaciju južnočakavskoga ikavskoga dijalekta: „Mislim da bi najadekvatnija bila podjela južnočakavskoga dijalekta na tri poddijalekta, otočni, kopneni i gradišćanski.“ (Lisac, 2009; 161), a usto prema Brozovićevoj podjeli, od šest dijalekata čakavskoga narječja, južnočakavski je dijalekt najvećim dijelom rasprostranjen na otocima „od Pašmana do Korčule, uključujući i zapadni Pelješac (Lovište, Trpanj, Orebić, Viganj, Kučište, Kuna, Pijavičino, Potomje) i jug otoka Paga (Dinjiška, Povljana, Vlašići)“ (Lisac, 2009) uz „uzak i isprekidan pojas uz more, od Novigrada do Privlake do ušća Cetine“ (Brozović - Ivić, 1988; 88). Na tom prostoru, očekivano nailazimo na neke poštokavljene prostore poput Maslinice na Šolti, Sumartina na Braču, Sućuraja na Hvaru, Račišća na Korčuli. Osim toga, u južnočakavski dijalekt ubrajamo i sjeverozapad Istre, područje „sjeverno od jugozapadnoga istarskog dijalekta i zapadno od pojedinih idioma ekavskih čakavskih i onih buzetskoga tipa“ (Lisac, 2009) te južno Gračišće, dio Austrije i Mađarske. Ne isključuje se mogućnost variranja intenziteta utjecaja štokavskih elemenata na autohtono čakavske.

Već spomenuti štokavski utjecaj daje naslutiti da ćemo u murterskim govorima naići na supostojanje čakavskih i štokavskih elemenata kao i, uostalom, u drugim otočnim govorima, međutim neupitno je riječ o

²⁵ J. Lisac govori da je znanstvena literatura o govoru Murtera dosad nedostatna (Lisac, 2004; 245).

²⁶ Činjenica je da se stratifikacija čakavskoga narječja promijenila. Čakavsko je narječje zauzimalo puno veći prostor negoli ga zauzima danas, međutim još se uvijek drži „kao kostur kojemu su zbog udaraca s boka pucala i otpadala rebra, ali mu nikada nije bila prelomljena kralježnica. A ulogu kralježnice odigralo je ovdje more koje se pokazalo čvršćim od kopna“ (Moguš, 1977; 8-9).

čakavskome punktu, koji teško da će do kraja podlijeći štokavskome utjecaju. U sljedećih nekoliko poglavlja prikazat ćemo značajke murterskoga govora, a kao polazište uzimamo kriterije za određivanje razlikovnosti i pripadnosti čakavskomu narječju, koje je u hrvatskoj dijalektologiji postavio M. Moguš, a koji će, naravno, biti potkrijepljeni primjerima iz zbirke *Trudni dan* Ive Šikića Balare.

Ovaj je rad orijentiran na deset pjesama i to redom: *Komin i napa*, *Geićeva vrata*, *Humar*, *Didov lašun*, *Maslina*, *Naša lađa*, *Mare Parona*, *Stipin kabanić*, *Stara jubav i Šebin brk*, te jednu poemu naslovljenu kao i cijela zbirka: *Trudni dan*, što ne znači da neki primjeri neće biti i iz drugih, ovdje navedenih pjesama spomenute zbirke (posebice ako je razlog tomu nedostajanje primjera za utvrđivanje i potkrjepljivanje navedenoga). Posebno se to odnosi na akcentuaciju zbog raspoložive transkripcije govora koju je napravio Edo Juraga u članku *Deset pjesama i jedna poema*, gdje su one prvi put akcentuirane. U slučaju kada primjeri budu iz drugih pjesama, riječi će biti naglašene prema *Glosaru*, posebnom poglavlju koji predstavlja dodatak samoj zbirci, i prema *Rječniku govora Murtera*, autora Ede Jurage. U analizi akcentuacije²⁷, transkripcija je govora popraćena snimkom izvornoga govornika²⁸.

4.1. Fonologija

4.1.1. Vokalizam

²⁷ Razumije se da su moguća i neka odstupanja u akcentuaciji - jer zbirka je napisana 1966., a snimka je snimljena 22. travnja 2017. Zvučni zapis dodan je Prilozima.

²⁸ Zahvaljujem ispitaniku Borisu Papeši (rođ. 1952.) na izdvojenom vremenu i na strpljenju za snimanja pjesama.

S fonološkoga aspekta, uz zamjenicu *ča* (<*čb*), primjeri *vas* i *vâjk*²⁹ potvrđuju da je starohrvatski *šva* dao *a* (**vbsb* > *vas*, **vb* > *va* (*pa* i *vajk*)), među kojima *va* potvrđuje nepreventivnu čakavsku vokalizaciju *šva* u slabom položaju. Pojačana vokalnost primijećena je kod zatvaranja /o/ u /u/: *skùlu*, *Kurnàti*, *nûn*, *jãrbul* i *ùnda*, kod zatvaranja u zatvorenom slogu: *kuntènna*, a fonem /ā/ zatvara se u /a/: *dãn*. Neupitno važna značajka iako se drži alteritetom³⁰, ikavski je refleks jata, odnosno *ě* > *e* > *i*, što potvrđuju brojni primjeri u:

- a) imenicama: *vrîme*, *díca*, *stîne*, *díla*, *vîtar*, *vira*, *cviće*, *tisto*, *proliče*, *dîd(a)*, *prãdid*, *lîta/i*, *nedije*, *sićanju*, *vika*, *čovik(a)*, *svita*, *beside*, *svícu*, *nevîste*, *obîd*, *brîme*, *zdîla/ica*, *divõjka/u*, *mriž*, *mîsto*, *zvizda*, *pamtivika*, *sime*, *tîme*, *potrîbe*,
- b) glagolima: *sidi(la)/ja*, *svítlila*, *pogorila*, *umríti*, *pivalo*, *dili(li)*, *povidali*, *ne smi*, *viditi/ja*, *doživile*, *donîla*, *triba*, *oblîva*, *posidala*, *slidi*, *piva*, *osićã*, *pritala*, *propîva*, *ìdrimo*,
- c) pridjevima: *lip(o)*, *sridnji*, *cîli/a/oga*, *tisne*, *biloga*, *sritna*,
- d) priložima: *ùvik*, *pòsli*,
- e) brojevima: *dvî*,
- f) prijedlozima: *sri'*, *ìsprid*, *prî*, *umîsto*, *prîko*.

Uz brojne ikavizme ovjereni su i neki ekavizmi (*ě* > *e* > *e*), koji se javljaju vrlo rijetko, poput imenice *venčãnje*, glagola *sesti* (*sèja*) i *doterati* te oblik *dě*³¹ ('gdje'), s obzirom na oblik *dî* na jugoistoku (Lisac, 2004; 248). U pjesmi *Pazar* vidljiv je ekavski refleks jata, međutim u ovom slučaju on

²⁹ Primjeri su preuzeti prema zapisu u izvorima. Ako riječ u njima nije naglašena, nenaglašena je i u ovom radu.

³⁰ Spomenemo li govor Klane i Studene, govore zapadnoga ikavskoga štokavskoga dijalekta, jasno je zašto nije alijetet.

³¹ Prema tomu i *dekõ* naspram *dikõ*. U vezi tih primjera, danas se mogu čuti obje varijante.

ne pripada murterskome govoru, jer je dijaloški određen: „Joj, kak vam paradajz ima lepu boju!“³².

Stražnji je nazal dao *u* (*o* > *u*: *rûku*, *pût*), kao i samoglasno *l* (*žûto*, *sûnce*), dok je prednji nazal iza *č* dao *e* (*počêti*³³). Prijelaz *o* > *u* uočit ćemo kada se *o* nalazi ispred nazala (*n*, *m*) kao u primjerima: *nûn* ('*on*'), *mûmak*, *kûntra*, *dun* ('*don*'), *ûnda*, *nûnde* ('*ondje*') i rjeđe kada se *o* nalazi ispred laterala i sonanta (*skûlu*, *skûlar*, *Kurnàti*). Čest je slučaj u otočnim govorima i postojanje prijevornoga lika *ra* > *re*³⁴, pa je tako i u Murteru: *rêsa* ('*rasti*' prema inf. *rêsti*). Primjer promjene vokala je i *selâta* (prema *salata*). Slogotvorno *r* pronalazimo bez popratnoga vokala: *přvo*, *cřkvu*, *tvřd*, *mřk*, *břk*, *křš*... Zabilježeni su i primjeri vokalnih redukcija i sažimanja: *vê*<*ove*, *prósti*<*oprosti*, *văkvi*<*ovakvi*, *vôga*<*ovoga*, *vămo*<*ovamo* i *nô*<*ono*, *kă*<*kao*.

4.1.2. Prozodijski sustav

Prozodijski sustav murterskoga govora, reći će V. Skračić, vrlo je kompleksan i to zbog „kombinacije starih čakavskih i novoštokavskih naglasaka“ (Balara, 2004; 192). Prije svega, „murterska akcentuacija

³² Gospeđe su došle kupovati na *Pazar*, a čak ni njihova imena (*Soka*, *Micika*, *Štefa* i *Lima*), bez obzira što ih pjesnik naziva *šjorama* nisu uobičajena za ovaj kraj. (Balara, 2004; 45-46)

³³ U rječniku je to primjer tišnjanskoga govora, a za murterski je zabilježen *počâti* (Juraga, 2010; 19) koji nije zastupljen u zbirci.

³⁴ Po tome pitanju sjeverozapad ima mnogo manje primjera (Lisac, 2009; 159).

svakako je čakavska“ (Lisac, 2004; 246), a riječ je o četveroakcenatskom sustavu³⁵ bez nenaglašenih dužina³⁶:

a) kratkosilazni (ä):

- u jednosložnim riječima: *dè, dīd, krš, kà, nàš, kà', sà', svè, jèr, jòš, ìz, ìma, brèz, čà, nà, srì', nè, kr'k, tvrd, mřk, brk, òd, bār, dà, òci, bì', svì, mìš, dò, lùk, snù, njìh, kòd, štà;*
- u dvosložnim i višesložnim riječima:
 - a. na početku: *stàja, nàpose, ìspri, plàka, kàmena, mào, kòga, sèbe, njèga, glèda, nìkad, ùvik, vèliki, skùlar, skùlu, přvo, slòvo, kàsnje, lìti, sìki, rìbi, přiko, Pùčine, sòbun, nòsi, nìkoga, vìsu, pràga, šèsta, nègo, svàke, njìman, brùke, ùgusto, dàsku, kìša, blàka, kvàka, mäslna, kùci, dòma, hřgi, pràdid, přizida, ìspod, nìko, zdràča, kàmoli, ščèta, ščàčući, slègnutoj, svùkud, štàbil, nàpa, vìše, vitar, gòdine, dìmi, čàđu, òprale, kìše, svàki, jùtro, gràne, ustàne, štřcne, Kràjine, šàku, bòžji, tàko, přidnoć, pòspazuh, ìmamo, nìti, tìpa, ìdrimo, sàmo, bùri, plìva, tìkva, ùnda, vřše, smòke, òčemo, mòre, bìti, kljìna, spùgu, sòhe, klàde, bàbe, vèsła, vòziš, ùpreš, digne, gòri, ìdri, kòmin, zàpača, trèti, trìnoge, klàda, přèla, drùgoj, rìbar, sèja, mètnuja, pàru, mòglo, stàti, jèrbo, grìje, vìsila, pèka, pòviše, njèga, žìcu, hjìbac, gnjìle, dřškà, òkviri, slìke, grùmen, tànahan, rèka, zlàke, bìja, mào, pija, miga, òžeja,*

³⁵ Zapravo, E. Juraga govori o tri osnovna čakavska akcenta (kratkosilazni, dugosilazni i čakavski akut) - što znači da je „očuvan starohrvatski inventar od tri akcenta“ (Brozović - Ivić, 1988; 83) - dodajući pritom tzv. kanovački akcent kao sekundarni dugosilazni, što zapravo i čini četveroakcentni sustav. Razlog tomu je (novo)štokavski utjecaj (Juraga, 2004; 257). Jednako će učiniti i J. Lisac, te dodati „Čakavci do doseljenja štokavaca nisu čuli ` , pa su ga počeli izgovarati kao ´ . Usp. (Lisac, 2004; 246). Međutim termin kanovački akcent rezerviran je uglavnom za dugouzlazni naglasak na mjestu kračine, pa će se u ovom radu govoriti o dugouzlaznom naglasku, a nekanovačkom.

³⁶ Riječi s istim naglaskom i s različitim gramatičkim morfemima neće se bilježiti dvaput.

mřmja, släbo, cřkvi, zäspa, rädi, pösli, štröliga, čëka, Böga, möran, znäli, kākvi, kölika, prätija, vidiya, mïsto, stäla, glödala, pūna, jädan, mïslin, kömu, ökun, trëpnuja, nëgo, ìmpeta, išli, drügomu, krāju, ijako, zëmju, pöje, vöje, döli, lähne, gücne, glämju, mühjaju, röbu, hälu, näopak, bëce, bëčvu, nëbo, uvätili, Hrämine, vësla, Bläto, döšli, pölak, pröšli, kïvodan, sïnovi, šäku, köraka, üstranu, prïzidu, nämo, pälicu, üprlo, tïme, nöge, gäčama, dřču, ìsrid, žïta, krüh, käne, zlämena, vïdu, mïluje, slëgli, müke, pjünuli, stäba, döli, döša, göni, brïme, přvi, däti, ìsti, kröpac, vëce, skäle, töga, mëtnula, křšje, brïgi, büde, ülicu, stärac, sïđe, prïdnoč, söčiva, blïtve, zäšlo, vadi, klädi, zälica, gäče, mëđu, čüti, lëci, üjenica, öganj, düne, šüprahi, pösteje, žüjavu, zäspali, sütra, öpet, ö sebi, ü škuru, ü brod;

- b. u unutarnjem slogu: *konöbi, petïca, banïca, ostälo, pomäka, sašila, hoditi, naučïja, isprosïja, Kurnäti, čobäna, pogrñüti se, četïri, Vršïne, rasprutäla, proliče, zamodrïla, brukväla, čepřkali, vodïli, motïkun, ispücan, pomälo, nestälo, odiše, razbïja, hidële, prignjële, zaläti, prihäti, kozïcu, kokošïcu, tovärati, popaškuläti, tetevïke, ubräti, izvřti, napřti, smokvïne, udïla, drvëni, porïnemo, lovïti, kosiräče, jäče, borovïne, jelovïne, kuntënat, klupïce, polovïce, drvëna, sidïla, gospodarïca, razvrñüja, žerävu, hamïje, komöštra, gradïje, prsüra, opüte, jutïce, ispäli, vodïja, bukäre, močïja, kvasïnu, grmïja, kropïja, mularïja, inträti, kroculäti, volïja, sakreštïje, kolönu, Modräve, hodïla, vozïla, iskrcäla, buräče, kopäti, pripäla, inträle, krčïla, činïla, jubävi, propïva, naslonïli, smočïja, rakïje, užgäti, poïja, okrïja, četïri, zamaräla, igräla, Matïja, obüla, sjuštälo, anterïja, poküpila, ukrcäli, otvören, krčïti, nevïste, škajäti, ubräti, kosiräča, prikñnuti, krčëvini, gomïlicu, podïglo, suknënima, prignjëla, prohödi,*

ispucani, buràča, Gospodine, prilègli, potrebu, podropùša, ženidbe, naslonilo, naprčila, ubrati, tradija, ženàman, podizala, dičinu, žrnìma, samlila, napitala, pomèla, potopila, pomòčenu, promujàla, sušilo, kudiju, podložila, opràtila, navisila, rìpe, zdravamarija, banùla, nažìgje, večèru, posìdala, izvådila, špàra, zapàli, pomrižati, pribazdàti, tabàka, pogorila, isprùžija, pokrija
i

- c. u dočetnom slogu: *kabanìč, bančìc, danàs, brodič, kaič, krmì, spràm, siromàh, litràt, kršà, španjulèt, nočàs, jedvà, živòt, okàd, otàc, obìd;*

b) dugosilazni (â):

- u jednosložnim riječima: *prî, sâm, kô, znâ, trî, njê, nâ, kî, čin, 'nâ, grê, dâñ, mî, njôj, dvî/â, tô, kôj, sôl, ûje, jâk, cîc, pô, kâ, znâ, glâd, vè, pôt, pût, sût, pèc, sâñ;*
- u dvosložnim i višesložnim riječima:
 - a. na početku: *pûnta, svôga, nâse, škîni, Gêiceva, vrâta, zîdu, nêmajù, kvâdra, stîne, nêma, çâvli, vâñka, stâla, bìlo, zâto, žûto, njôj, jûdi, prûti, túka, vûka, dûši, súnce, (o)šûši, nêma, gôrnjega, dônji, stvâri, brižnoga, têske, obâjde, vâñka, âñka, cîli, lâda, glâve, gûndule, bârba, zîmi, šûpja, bìla, krîva, tâñka, trêvu, tîkule, škâmji, pânke, râke, tôte(k), vâjk, mlâde, krêdenca, gûsto, žvêlto, vrâg, pèrija, svêtoga, îdula, prôvi, rîvi, blûza, trûdni, škûra, pîta, ûra, pûše, strîni, skûta, çâro, vrîme, trên, zâvor, gôdu, têske, pôdneva, dûša, mlâda, prôva, mîru, brêndu, jâvila, pôjti, žîvomu, mâle, jûde, izâjti, kârtu, kûpiti, lêla, sprêmaju, spèci, rûku, û sebi, û nju;*

- b. u unutarnjem slogu: *duntrînu, podâse, komînu, dotârane, isprâla, kuntîno, pitûre, kamênje, kuvêrti, iskrîvjen, odâvna, Parôna, minût, uspût, šesnôga, istêgnemo, pajôla, katrîda, lantîna, rašîri, zmôrca, propîri, timûni, hužîne, pokôjna, privêzati, hurminâde, dežbijêgo, izmitohârane, inkrižîto, Madônu, zaškrîpje, provîri, beštêmijun, navâli, od/donîla, osâmaren, ubrâni, izragatâni, oblîva, intrâda, santîni, zavârila, ispârane, razâjde, denôva* i
- c. u dočetnom slogu: *kabân, levantâri, karitâd, krozâ, promulâ, armîž, bujôl, duperâ, dekôd, bacigâ, paravijâ, južîn, tinjâ, pasâ.*

c) čakavski akut (*ã*):

- u jednosložnim riječima: *nî, nûn, njîn, njê, stâr, dvôr, krâj, pâj, dî, idê, stvâr, jâ, kâ;*
- u dvosložnim i višesložnim riječima:
 - a. na početku: *rêsa, mâli, jârbul, mâla, mùlac, ščâpi, îšču, hlâdu, šûjci, mûmak;*
 - b. u unutarnjem slogu: *divôjku, hrmênte;*
 - c. u dočetnom slogu: *vrtî, lašûn, kantûn, zorê, arelôj, ležâ, mečâ, držâ, humâr, stranê, stojî, gvrdelâj, meštrâ, letî, sidî, gospodâr, grbâč, iskâ, hriškê, papâr, gucâ, ugadâ, polizâ, ostâ, puhâ, ščapûn, kampijûn, Šebîn, jubâv, nisân, oltâr, žbundâ, zarovê, tovâr, zemân, travê, uspût, vodê, stojî, pasâ, brimên, zvonî, kalûn* i

d) dugouzlazni (*á*) koji je uglavnom na mjestu regresivnog pomaka siline na prednaglasnu duljinu, ali i kraćinu:

- a. na početku riječi: *škúroj, svítlija, búdija, Stípe, bródu, rédu, díla, dóbro, pósła, Mâre, kâko, díca, zídu, víno, zíhnuja, víla, sviču, mâti, žena, pútu, krílu* i
- b. u unutarnjem slogu: *timúnu, kantúnu, kovâni, satkâni, poznívaju, kosíri, račúnu, sustéga, pristúpija, zaškrégnuli, pričínja, narésle, pudâra, probúdili, protégli, zahlâdija, oprémila, blagoslóvi.*

Murterska se čakavština u svojim temeljima kreće od osnovne čakavske akcentuacije (očuvan je starohrvatski inventar od tri akcenta)³⁷, u kojoj se snažno ističe i čuva staročakavski akut i na finalnomu slogu, pa se u tom segmentu „Murter slaže s čakavskim sjeverozapadom“³⁸, a sekundarni dugouzlazni naglasak pripada (novo)štokavskome utjecaju. I M. Hraste zaključuje da je akcentuacija bila „jednaka ili gotovo jednaka akcentuaciji sjeverozapadnih čakavskih govora“, te dodaje da ona „čini prijelaz od sjeverozapadne čakavske akcentuacije prema jugozapadnoj“ (Moguš, 1977; 49).³⁹

Česta pojava u svim čakavskim, pa i otočnim govorima je oksitoneza, naglasak na finalnomu otvorenomu slogu kao u primjerima: *krmî, jedvâ, drškô*⁴⁰, kao i pojava naglaska u finalnom zatvorenom slogu kao u primjerima: *kabanîč, danàs, kaič, siromâh, španjulèt, nočàs, živòt... Usto, M. Hraste je, prilikom svog istraživanja Biograda na moru i njegove okolice*⁴¹, iznio neke akcenatske specifičnosti koje su češće vezane uz

³⁷ Za koju A. Belić tvrdi da čine tri akcenta: „, ^ i ~ (Moguš, 1977; 44).

³⁸ J. Lisac navodi primjer *divôjka*, čiji akut dolazi od Žirja, a usporedbe radi na Hvaru ili Braču je *divôjka* (Lisac, 2004; 247).

³⁹ V. Jakić-Cestarić za akcentuaciju prijelaznog tipa navodi područje „od južne međe šibenskog kraja pa uz more sve do Senja“ (Moguš, 1977; 49), što se i podudara s rečenim.

⁴⁰ Iz pjesme *Komin i napa* gdje stoji u G: *drškâ* (Juraga, 2007; 199). Također, taj primjer je zabilježen kao „relikt u govorima Murtera i Betine“ (Juraga, 2010; 22).

⁴¹ M. Hraste u: *Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice* (Moguš, 1977; 49).

čakavski sjever, a ujedno se nalaze i na otocima Pašmanu i Murteru. Konkretno, na primjerima iz zbirke:

- akutsko duljenje pred sonantima: *stǎr, dvōr, krǎj, divōjku, humǎr...*;
- duljenje nepostojanog a: *papāra*;

Postoje i neki primjeri koji se slažu sa središnjom i jugoistočnom čakavštinom poput *dîd i obîd*, a odnose se na „duljenje naglašenih vokala što ih zatvaraju zvučni šumnici“ i *břk* „skraćivanje dugoga samoglasnog r“ (Lisac, 2009; 161).

4.1.3. Konsonantizam

Praslavensko **dj* gotovo u svim slučajevima daje *j* (*gǎsposito, grǎzje*), a u preostalom manjem dijelu može dati i *ž* (*měđu, čăđu*), ali u manjem broju primjera negoli je to danas u suvremenom murterskomu govoru. Čak i u posuđenica je ovjereno *j* (*jǎšto*).

Budući da Murterini ne razlikuju afrikate *č* i *ć*, i u govoru i u pismu, oni su izjednačeni⁴²: *proľiće, išću, sviću, lěči, pěč, očemo, prǐdnoč, broďič, ščăčući...* Ako je u posuđenica „izvorno meko *k*“, umjesto njega izgovara se [*č*] (Juraga, 2004; 255).

U inventaru konsonantskoga sustava izdvajaju se i redukcije konsonanata i konsonantskih skupina koje su svojstvene ovome govoru.

Redukcija konsonanta (*d, t, v, l, h*) evidentna je u sljedećim primjerima: *kă', să', sri', štoko* (umjesto toga prije se koristio oblik *čagō(d)*), *ispri, ópratila, šesnôga, prěstave*. U zbirci je česta redukcija *v*: *hǎliti, smòke*, kao i redukcija *h*: *očemo*, uz primjer *hodĭli* u kojemu ona nije provedena, ispred sonanta: *zardăla*, pa i iza sonanta: *dřču*. Imenica *kći* se pojavljuje u D u

⁴² U zbirci se mogu naći primjeri bilježenja i *č* i *ć*, međutim više zbog nerazlikovanja dotičnih afrikata nego zbog čega drugoga. Zbog toga je murterski govor jedan od „čakavskih govora koji ne razlikuju *č* i *ć*, nego umjesto ta dva konsonanta izgovaraju jedan – >>srednje>> *ć*“ (Moguš, 1977; 65).

obliku *čeri*. Usporedo s tim, zanimljivo je i dodavanje konsonanata kao u primjerima *pòlak* ('pola') i *tòtek* (naspram *tòte*; 'tu').

Pojava koja ne zahvaća samo govore uz more nego i unutrašnjost - prijelaz $m > n$, vid adrijatizma, odnosno značajki u svim govorima različitih jezika uz Jadransko more: *òkun*, *kantũn*, *šćapũn*, *kalũn*, *mìslin*, *čĩn*, *sâñ*, *mòran*, *nisãñ*, *vâñ*, *in...*

Dočetno *-l* u N jd. m. r. imenica zadržano je (*kartĩl*, *štàbil*, ali *dĩ'* ('dio')), što pak nije slučaj u glagolskome pridjevu radnom, pa su tako prilikom realizacije potonje kategorije zabilježene dvije mogućnosti:

- ako je ispred */-l/ /a/*: */-al/ > /-aa/ > /-ã/*, kao primjerima: *zàpača*, *rèka*, *mìga*, *zàspa*, *štròliga*, *čèka*, *dòša*, *pasâ*, *oblíva*, *sustéga...*
- ako je ispred */-l/* bilo koji drugi vokal, interpolira se */j/* između dvaju vokala, kao u primjerima: *sèja*, *mètnuja*, *bìja*, *pìja*, *òžeja*, *mřmja*, *pràtija*, *vìdija*, *naučija*, *isprosija*, *trèpnuja*, *svítlija*, *búdija*, *zihnuja*, *pristúpija*, *zahláđija...* Ovoj skupini možemo pribrojiti primjer *stàja*, koji potvrđuje da je u ovom govoru moguća realizacija dočetnog *-l* u *-ja* u glagola čija infinitivna osnova završava na *-a* (Juraga, 2010; 30).

Pored izjednačavanja prijedloga *iz* i *s* u *z* (*zbãnde*, *zboka*), uočavamo prijelaz $k > h$: *hrĩške*, *hužĩne*, i $f > h$: *hórca*, *uhanje*, *hĩna*, *pohrìgala*, po kojemu je posebno prepoznatljiv, a čvrsto se drži i prijelaz $h > v$: *kũva(li)*, *vřpi*. Tipični su primjeri rotacizma *mòreš* i *mòre(mo)*, zatim u primjeru *kljĩna* vrlo raširena pojava (*kl* + *palatal* daje *klj⁴³*), a nađu li se dva konsonanta jedan do drugoga s istim stupnjem napetosti, reducirat će se onaj koji je udaljeniji od samoglasnika: *prajci* < *prasci*, *mãška* < *mačka⁴⁴*

⁴³ Isto je i sa skupovima *gl* i *ht* (Moguš, 1977; 90).

⁴⁴ Prijelaz */čk/ > /šk/* Moguš naziva „slabljenje na istom stupnju napetosti s obzirom na činjenicu da su afrikate napetije od frikativa“ (Moguš, 1977; 87), a Lisac „pojednostavljanjem suglasničkih skupina“ (Lisac, 2009; 147).

(Moguš, 1977; 87). Vidljivi su i primjeri *asimilacije* (*šúši, kàšnje, š njìman, š njìn*), *disimilacije* (*kalûn < kanûn*), *neprovedene sibilizacije* (*brìgi*) i *delateralizacije* (*ûje, iskrîvjen, jûdi, zëmju, pòje, vòje, pòsteje, žùjavu, justvâ, šûpja, zaškrîpje*⁴⁵ uz primjere promjene nakon šumnika: *mišju, kašjaju, iščešjana*)⁴⁶.

Uz /jt/⁴⁷: *dôjti, pòjti, izâjti* i /jd/: *dôjde, obâjde, razâjde*, izdvajaju se sljedeće konsonantske skupine:

- /šč/ (<*stj; *skj): *ognjîšće, šćăcući, zališćati* i u realizaciji /šč/: *ščeta, ščâpi, ščapûn, išču*,
- /žd/ (<*zdj): *pribaždâti* i /zj/ (<*zdj): *gròzje*,
- /st/ > /št/: *študente*,
- /zdr/: *zdrâča*⁴⁸,
- /dl/ > /zl/: *zlâke*
- /tk/⁴⁹: *slakâ*,
- /žl/ > /zl/: *zlicu*,
- /sk/: *skûla, skâle*,
- /šk/: *pokîškati* i
- /št/: *jùsto, guštërna*.

Iako se prema literaturi⁵⁰ skupina /čr/ čuva uz primjere /cr/ (kako i je danas), jedino se potonje pronalazi u zbirci: *crn, crnûn, crvenûn*.

⁴⁵ Također, ovaj primjer vežemo uz devalarizaciju.

⁴⁶ Da bismo mogli govoriti o depalatalizaciji, treba imati na umu da se ona odnosi na dva konsonanta *lj* i *nj*. Primjeri *lj>j* Moguš naziva općečakavskom depalatalizacijom. No, pri tom je rezultat i dalje palatal (*j*). Obrnuto, prijelaz *lj>l* Moguš će nazvati lokalnom depalatalizacijom (Moguš, 1977; 90).

Glasa *lj* nema u murterskome konsonantskome sustavu (Juraga, 2004; 255)..

⁴⁷ Zabilježen je i glagol *iti* od kojega smo i dobili ove skupine: /jd/ u prezentskoj osnovi i /jt/ u infinitivnoj pa zbog toga depalatalizacija obiluje primjerima. osnovi glagola (Balara, 2004; 130).

⁴⁸ Uočava se d-epenteza.

⁴⁹ Uobičajen je prijelaz /tk/ > /lk/, međutim ovdje je došlo do redukcije konsonanta što je nerijetka pojava.

⁵⁰ Navode se primjeri: „čřv, (o)čřviti, (o)čřvâti, čřivo“ (Juraga, 2004; 256).

Navedeni primjeri potvrđuju da se čuvaju stare čakavske konsonantske skupine koje se mogu pojaviti na početku, u sredini ili na kraju riječi.

4.2. Morfologija

4.2.1. Promjenjive vrste riječi

Da je nekada Murter imao sasvim čakavski govor, J. Lisac ne dovodi u sumnju (Lisac, 2004; 245). Budući da gotovo svaka pjesma u zbirci sadrži i godinu kada je napisana, bit će zanimljivo pratiti sam razvoj zamjenice *čà* (< *čb*), koja u ovome slučaju čini osnovno obilježje čakavskoga narječja – alijetet⁵¹ iako u drugim govorima to i ne mora biti tako⁵². U pjesmi *Naša lađa* iz 1966. godine vidljiva je uporaba zamjenice *čà*⁵³ (“*dvî sòhe od stjäre klàde/ čà je bila katrîda pokôjne bàbe*“ (Balara, 2004; 34)), iste godine u pjesmi *Plima* (“*Nî me brîga ča je dòšlo, ni čà će biti/ nègo me brîga ča mòran segùtra nòge smočiti.*“ (Balara, 2004; 41)) i u pjesmi *Sezona* (“*A čà se nîsu mogli 'nî dòma prjati/ nègo su dòšli vàmò môre mujati?*“ (Balara, 2004; 43)) u kojoj je ujedno primijećen i oblik *čakô'* ('štogod'): „*pa su stàle/ da bi jednà drùgoj čakô' povìdale*“ (Balara, 2004; 43)., a 1979. godine u pjesmi *Grgina gajeta* već zamjenica što (:“*Bila je blakun piturana/ štò se močila u moru*“ (Balara, 2004; 75)). Zanimljivo, tridesetak godina kasnije od prvoga primjera (od 1990. do 1996.) u pjesmi *Lažiona* možemo opaziti zamjenice *ča* (“*reka čà bi ima*“) i *što* (“*Ante Kalcinov kad bi što reka*“) (Balara, 2004; 121). Danas je *zač* u potpunosti izgubljeno, a *čà* se čuva u Jezerima dok je u Murteru ono potisnuto oblikom *štà* (Juraga, 2010; 18).

⁵¹ M. Moguš zamjenicu *ča* uzima kao kriterij najvišega ranga (Moguš, 1977; 20).

⁵² Primjerice, *kaj* se govori u nekim čakavskim govorima poput Klane.

⁵³ U Murteru se *čà* koristi i kao „oznaka za odmicanje od mjesta: *Ājte čà! Ājmo i mî čà!*“ (Juraga, 2010; 32). Međutim u tom je primjeru riječ o ujednačavanju bezvučnih afrikata.

Godina pojavnosti zamjenice *što*, razumije se, ne može se točno odrediti, međutim godina može biti okvirno obilježena novoštokavskim utjecajem od kojega se danas, uvjetno rečeno, murterski govor brani. Međutim, jezičnomu razvoju treba dati prostora da se samostalno razvija, jer ćemo jedino tako postupiti ispravno. U vezi s tim, oblik *čësa* je također vezan uz 1966. godinu: u pjesmi *Pazar* primjećujemo sintagmu *svëga i svăčesa* (Balara, 2004; 45), koja je od 1990. do 1996. godine zamijenjena oblikom *svëga i svăčega* u već spomenutoj pjesmi *Lažiona* (“*Govôrilo se o svëmu i svăčemu*,” (Balara, 2004; 119)) i pjesmi *Naše stare ulice* iz 1995. (:“*o svëmu i svăčemu/ čakulàlo*“ (Balara, 2004; 37)). Još je jedna nezaobilazna čakavska značajka, koja nije povezana sa *što*, već čakavsko nasljeđe: *nîšto* (*ni + čb + to > nič + to > ništo 'nešto'*) (Balara, 2004; 45)⁵⁴.

Važna je čakavska značajka oblik pomoćnoga glagola biti u tvorbi kondicionala: *bîmo*. Nadalje, pokažimo kako se imenice, pridjevi i zamjenice ponašaju u određenim padežima, a nakon toga zabilježimo i neke osobitosti koje nalazimo u zbirci. U I jd. svih triju rodova u Murteru je *-un* (*moŭkun, beštêmijun, sukancŭn, sòbun*), dok je u Betini, Jezerima i Tisnome *-on*. Ujedno, zanimljivo je da je prva realizacija (*-un*) svojstvena mnogim čakavskim sjevernim govorima, iako je u ovomu govoru moguća i kao rezultat zatvaranja *o > u* ispred nazala. G mn. imenica ima nulti gramatički morfem (*cîc, brimëñ, stàrac, Mòdrav, žurnat, maslin, kamenic, pršunat*) dok je u G mn. imenica m. r. relacijski morfem /ov/ ili /ev/⁵⁵, pa tako imamo primjere nepalatalnih osnova: *lašunov, hljibov, kunpirov, težakov*, koji su u jednom primjeru jednaki palatalnoj: *pahjov*. Zamjećujemo i relacijski morfem /i/: *dînari, štròpi*. A mn. ima *-e* (*pâñke*,

⁵⁴ Oblik *nîšto* zabilježen je 1966. godine, a vremenom se mijenjao, pa tako 1995. imamo *nîšta* (Balara, 2004; 99).

⁵⁵ Morfem /ev/ ovjeravaju govornici, međutim nije zastupljen u zbirci.

glâve, vřše, smòke, Mòdrave, Stâne)⁵⁶ dok L jd. m. r. ima *-u* (*bródu, timúnu, kantúnu*). S jedne strane, ujednačenost je D, L i I mn. na nastavak *-iman* (*njïman, ženãman*), dok s druge strane, primjećujemo da je u L jd. zamjenica oblik *-in*: *resle u našin pòju*⁵⁷, te sačuvani nastavak za I mn.: *našemi susedami*. Uz primjer *po kućah* koji čuva stari nastavak *-ah* u L mn. (jednako kao i A mn. (*na Modrãvah*)), valja ih zabilježiti kao neujednačenost D, L i I mn. Zbrojimo li sve oblike i suočimo li ih s činjenicom: „na jugoistoku su često izjednačeni, a na sjeverozapadu to često izostaje“ (Lisac, 2009; 159), potvrdit ćemo prijelaznost ovoga govora.

U množinskim oblicima imenica m. r. osnova je neproširena, bez nerelacijskoga je morfema (*-ov/-ev*): *žuje* ('žuljeve'), *prûti* i *puti*, a to je vidljivo i u I mn. *ključima*. I u D mn. u primjeru *čavli* bilježi se kraći nastavak. Može se istaknuti oblik *brìgi* koji čini iznimku pored ove činjenice: „glasovi *k, g, h* ispred *i* prelaze u *c, z, s*“ (Juraga, 2004; 256). Neke imenice s. r. nekadašnje *n-* i *t-* deklinacije sačuvale su relacijske morfeme */en/* i */et/*⁵⁸ (*briměn*).

Osim već spomenutih karakterističnih oblika zamjenica *ni* uz *vi*, lako se uočljive zamjenice za živo: *kî* ('koji'), *kâ* ('koja') i *kô* ('koje'), pa i oblik ž.r. u G jd. *kê*, u A jd. *kû* i u D jd. *kôj* ('kojoj'). Uz to, pokazne zamjenice nerijetko podliježu redukciji. Ovdje spomenimo i oblik *vãs* ('sav') te *saki* ('svaki') i *se* ('sve'). Također, često se koristi oblik *tî* za 'taj'. Uz *vãs* koristi se i zamjenica *nîki* ('neki'). Povratna zamjenica ima kraći oblik u A jd. kada stoji uz prijedlog: *na se* i *poda se*.

⁵⁶ U A mn. imenica m. r., od praslavenskoga (koji je imao *-y* i *-e*) sačuvan je i jedan i drugi nastavak: prvi, u primjeru *bròde* koji je očuvan u Murteru i drugi, *brodi*, koji je očuvan u govorima od Vrgade prema sjeverozapadu (Lisac, 2004; 248).

⁵⁷ Iz pjesme *Pazar* (Balara, 2004; 46).

⁵⁸ Danas se čuva se u primjeru *ditèta* iako primjer nije zastupljen u zbirci.

Glagolski pridjev radni⁵⁹ koristi se u oblicima perfekta, pa i futura I.⁶⁰ Prezent 3. l. mn. ima nastavak *-u* (*páru, vîsu, vîdu, gôdu, mîslu, vrtu, kûpu*) i oblik *ési* i *ïdrimo* bez protetskoga su *j-*, dok u infinitivu nije redovito izgubljeno dočetno *-i*.

Što se tiče pridjeva, očekivano, zabilježeni su i određeni (*ispûcani, izragatâni, kovâni, satkâni*) i neodređeni nominativni oblici (*sûh, iskrîvjen, ispûcan, tvrd, mrk, jâk, slâb*). Komparativi poput *šîrok - šîrje* i *lâk - lâšje* komparativnim nastavkom *-ji* vjerno upotpunjavaju značajke otočnoga čakavskoga govora.

Kao brojevi pojavljuju se *dvî/â* (ž./m. r.) i *četîri* (m. r.) i kao redni broj *trèti* (m. r.) itd.

4.2.2. Nepromjenjive vrste riječi

U priloga možemo pratiti riječ *dě*⁶¹ i oblike sačinjene od nje. Uz već spomenute *dekô(d)* i *dikô*, može se pojaviti i jednostavnije *dè* i *dè* u značenju 'gdje i gdje'. Prilog može biti proširen nastavkom *-ka* (*tôte(k) -> tôteka*; isto je i za *vôde* i *štò* koji su prošireni nastavkom *-ko*⁶²). Uz *nâmo* karakterističan i prilog *vâmo*.

Kao specifičnost navodim mjesni prijedlog *râz* u značenju 'pokraj'.

Veznik *ðli* ('ili') koristi se i danas, međutim u manjoj mjeri nego nekad.

⁵⁹ Prema objašnjenju iz poglavlja 4.1.3. Konsonantizam. Ovdje zabilježimo glagol *sinjiva*, koji je tipičan za jugoistočnu čakavštinu.

⁶⁰ Inače, „pojava futura I. glagola *biti* i pridjeva radnog glavnoga glagola nazvana je u literaturi predbudućim vremenom, a dolazi u nizu govora čakavaca ikavaca“ (Lisac, 2009; 153). Budući da se takva forma najčešće koristi u dijalozima, u zbirci se takva struktura ne može naći. Isto je i s imperativom prošlim, kako ga navodi Lisac, kojim se služe čakavci ikavci (Lisac, 2009; 153).

⁶¹ Danas je prevladao oblik *đi*, što znači da oblik *dè* nije posve izgubljen (još se uvijek može čuti).

⁶² Zanimljivo je da to ne mora biti kraj proširenosti, jer se na već dodano može dodati *-dera*, a iako nije zapisano u rječniku, može se čuti u govoru. Nakon potonjeg dočetka riječ je semantički jednaka kao i bez nje.

4.3. Leksik

U želji da se što bolje i točnije identificira murterski govor od sredine 20. st. pa do danas, svakako treba izdvojiti neke staročakavske riječi⁶³. Postoje neugrožene čakavske riječi čvrstih pozicija poput: *besìda*⁶⁴, *pòsteje* (prasl. **posteljь*), *iskàti* (prasl. **iskati*), *pripovìda* (od glagola *povèdèti*; prefiks *pri* + *povìdati*) uz *popredikàti* ('popričati'), *pôt*, *živòt* (prasl. **životь*), *grên*⁶⁵ (crksl. **gręda*, **gręsti*), *užgàti i nažìgje* (prasl. **vьžgati*), *vàvik* (*va* + prasl. **věkь*), *čèjade* (prasl. mn. **čeljadь*), *hljìb* (prasl. **hljěb*), *obìd* (stsl. *obědь*), *tovãr* (prasl. **tovarь*), *vèliki*⁶⁶ (prasl. **velikь*). Umjesto riječi *segùtra* (s pokaznom zamjenicom *sь*) sve se više koristi *jùtos*⁶⁷ (Juraga, 2009; 194). Postoje i one riječi koje su zamijenjene nekim drugim riječima. Inovacije su *drškò* namjesto riječi *toporišće* ('držalo oruđa'), *lúpež* za *tàt* (prasl. **tatь*) i *cìca* (prasl. **sisà*).

Treba spomenuti romanski i turski utjecaj (pa i onaj koji dolazi iz hrvatskoga književnoga jezika). Uz prvi navedimo primjere poput *àrija*, *šòlda*, *kuntìno*, *liberàli*, *màkine*, *diškóršo*, *kuntènat* i *španjúlet*, a uz drugi *čobãn*, *očèrma*⁶⁸, *pazãr*, *kèsa*, *anterìja*⁶⁹ i *zemãn*⁷⁰. Iako su međusobni

⁶³ Sve su navedene riječi prikupljene uz pomoć dvaju članaka: Juraga, Staročakavski leksemi u pojedinim čakavskim govorima, 2009 i Juraga, Turcizmi u murterskom govoru, 2010.

⁶⁴ Danas se sve češće čuje *rič* (Juraga, 2009; 193).

⁶⁵ Pojavljuje se u ovim oblicima uz koje navodim i godinu: *grên* (1990-1996), *grê* (1966), *gremo* (1979), *gredu* (1977). U Murteru taj glagol nalazimo „više kao uspomenu nego živu riječ“.

⁶⁶ „Pridjev *vèli* nalazi se samo u toponimima“ (Juraga, 2009; 195).

⁶⁷ Zanimljivo je da se u pjesmi *plima* (1966) pojavljuju oba oblika (*segùtra* i *jùtos*), pa je onda moguće okvirno uzeti datirano za vremenski period promjene.

⁶⁸ Riječ je o starijemu nazivu, međutim ni danas nije bitno izmijenjen: *čermica*.

⁶⁹ Inače 'vrsta muške i ženske gornje haljine', a u Murteru znači „sve ono što se natovari na magarca prilikom odlaska na intradu“ (Juraga, 2010; 335-336).

⁷⁰ Koristi se za „doba godine pogodno za određene poljodjeljske poslove“ (Juraga, 2010; 337).

kontakti⁷¹ bili neizbježni, otočani su bili manje pod utjecajem turskoga jezika od onih na priobalju (Juraga, 2010; 340).

⁷¹ „Štokavci su nesumnjivo s vremenom usvojili veći broj turcizama, koje su poslije u međusobnim kontaktima prenosili susjedima čakavcima“ (Juraga, 2010; 334).

5. Zaključak

U ovome je radu dan dijalektološki osvrt na jezik zbirke *Trudni dan* pjesnika Ive Šikića Balare. Analiza jezika, podijeljena na njegove razine, dala je zanimljive zaključke u okviru datiranoga – sredine i druge polovice dvadesetoga stoljeća.

U fonologiji se često pojavljuje prijelaz $o > u$ ispred nazala (*mũmak, nũnde, ùnda*), $ra > re$ (*rēsti*), $f > h$ (*hórca, hĩna, pohrìgala*) i $h > v$ (*kũva, vřpi*). Pojavljuje se neutralizacija (*sel̕ta*) i čakavska jaka vokalnost (*čã, d̕n, skũlu, nũn...*). Praslavensko **dj* dalo je *j*, odnosno u manjem dijelu *ž*. Pored toga, Murterini ne poznaju distinkciju zvučnih afrikata ($\check{c} i \acute{c} > \check{c}$). Dočetno *-l* će zadržati svoj oblik samo u N deklinabilnih riječi, a prilikom realizacije u glag. pridjevu radnom pratimo dvojaku mogućnost (*rěka* prema *bija*). Zabilježen je i adrijatizam (*ökun, kantũn, ščapũn*), rotacizam (*mòreš*), slabljenje napetosti (*prajci, mãška*) i depalatalizacija (*jũdi, pøje, žũjavu*). Sačuvane su i konsonantske skupine (*/šć/, /šk/, /zj/, /žd/...*). Pored mnogobrojnih vokalnih i konsonantskih redukcija (uzmimo u obzir i pjesničku slobodu), zanimljiva su dodavanja konsonanata (*pølak, tôtek*). Slaganje s jugoistočnim i središnjim čakavskim govorima pratimo u duljenju naglašenih vokala između dvaju zvučnih šumnika (*dĩd, obĩd*) i glagola tipa *sinjiva*, a suprotnost vidimo npr. u korištenju oblika *dě* (na jugoistoku je *dĩ*). Akcenatski sustav odiše starinom, jer čuva arhaični čakavski troakcenatski sustav u distribuciji i u inventaru. U njemu vrlo dobro staroćakavski akut i pred sonantom, čime se približava sjeverozapadu i oksitoneza (*krmĩ, jedvã, drškò*) koja je tipična za arhaične čakavske govore, a (novo)štokavski se utjecaj vidi u dugouzlaznom naglasku.

Zamjenica *ča* u razvoju murterskoga govora zastupljena je još 1966. godine, a povukla se pred zamjenicom *što* tridesetak godina kasnije.

Zanimljivo je da se upravo tih godina (od 1990. do 1996.) događa da u jednoj pjesmi (*Lažiona*) nalazimo upotrebu i *ča* i *što* istodobno, a nad oblikom *svàčesa* prevladao je oblik *svàčega*. Osim karakterističnih morfema u G mn. i L jd., svakako je najmarkantniji I jd. i njegov morfem *-un* (iako je u ovom govoru moguć i kao rezultat zatvaranja $o > u$ ispred nazala). Upravo je u tom segmentu ponovno vidljiva povezanost s primarno sjevernočakavskim govorima. D, L i I mn. uvjetno veže murterski govor i sa sjeverozapadom (izjednačenost) i s jugoistokom (neujednačenost)⁷² kao i unifikacija nastavka *-u* 3. l. mn. prezenta (*vìdu, žìvomu, páru*).

Iako murterski govor dobro čuva staročakavske lekseme, ne mogu se zaustaviti razvojni elementi, bilo sustavno po sebi, bilo pod utjecajem. Osim što odiše starinom i sjećanjem na prošla vremena, zbirka *Trudni dan* Ive Šikića Balare omogućuje trenutke u kojima će oživjeti zabilježene riječi, u kojima će i naš prostor imati *vrata* poput *Geičevih*, a u njemu će blistati *humar* tradicijskog nacrtu i osobnosti, *naša lađa* i *didov lašun*, koji će nam dati priliku za praćenje i shvaćanje razvoja murterskoga govora.

⁷² Imajmo na umu da su te pojave česte, što ne znači da vrijede generalno.

6. Sažetak

Predmet je analize ovoga rada jezik čakavske poezije Murterina Ive Šikića Balare. Analizirane su jezične značajke prema kriterijima kojima se određuje pripadnost pojedinoga govora čakavskom narječju. Analiza jezičnih značajki provedena je na fonološkoj i morfološkoj razini uz napomene o elementima leksičke razine. Unatoč društvenom i tehnološkom razvitku, poezija Ive Šikića Balare odiše starinom materinskoga mu jezika, kako u izrazu, tako i u sadržaju.

Ključne riječi: Ive Šikić Balara, čakavsko narječje, južnočakavski ikavski dijalekt, murterski govor

Murter's Chakavian dialect in the poetry of Ive Šikić Balara

Summary

The subject matter of this work is the language in the Chakavian poetry written by Murterino Ivo Šikić Balara. Analyzed are language features according to the criteria determined by the individual speech of the Chakavian dialect. Analyzation of language features according to the phonological and morphological levels with annotations about the elements of lexical remarks. Even though the language has evolved culturally and technically, Ivan Šikić Balara's poetry has remained true to his mother tongue, both in meaning and expression.

Key words: Ive Šikić-Balara, Chakavian dialect, Southchakavian ikavian dialect, Murter's speech

7. Literatura

- Balara, I. Š. (2004). *Trudni dan*. Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter.
- Brozović, D., & Ivić, P. (1988.). *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski i leksikografski zavod >>Miroslav Krleža<<.
- Damjanović, S., Jurčević, I., Kuštović, T., Kuzmić, B., Lukić, M., & Žagar, M. (2004). *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Juraga, E. (2004). Neke osobine i osobitosti murterskog govora. U *Murterski godišnjak*, br. 2 (str. 253-268). Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter.
- Juraga, E. (siječanj-lipanj 2007). Deset pjesama i jedna poema, Ive Šikić Balara. *Čakavska rič*(1).
- Juraga, E. (veljača 2009). Staročakavski leksemi u pojedinim čakavskim govorima. *Croatica et Slavica Iadertina*.
- Juraga, E. (siječanj-prosinac 2010). Turcizmi u murterskom govoru. *Čakavska rič*.
- Juraga, E. (2010.). *Rječnik govora otoka Murtera*. Murter - Šibenik: Ogranak Matice hrvatske Murter; Županijski muzej Šibenik.
- Juraga, E. (siječanj-prosinac 2013). Nazivi riba u govoru Murtera. *Čakavska rič*.
- Juraga, E. - Pandža, M. (siječanj-prosinac 2015). Narodni nazivi biljnih vrsta u Žirju i Kaprijama. *Čakavska rič*, br. 1-2, str. 105-131.
- Lisac, J. (2004). Mjesto murterskoga govora u čakavskom narječju. U *Murterski godišnjak*, br. 2 (str. 245-251). Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter.
- Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Moguš, M. (1977). *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skračić, M. (2006). Murter - naše malo misto. U *Murterski godišnjak*, br. 4 (str. 209-271). Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter.
- Stojević, M. (1987). *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Šimunović, P. (2011.). *Čakavska čitanka*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.

Internetski izvori:

Hrvatski jezični portal. Pristupano: lipanj 2017. iz
<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

8. Prilozi

Snimka čitanja deset pjesama i poeme na CD-u.